

ศึกษาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่

ตามแนวทางของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

A Study of Bookkeeping of Community Enterprises in Chiang Mai Province According to the Guidelines of the Cooperative Auditing Department

ชาญชัย มะโนธรรม*

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ตามแนวทางของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้คือ ผู้จัดทำบัญชี จำนวน 19 ราย ของวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมตามแนวทางการดำเนินโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนดำเนินธุรกิจซื้อขายไป (พาณิชย์กรรม) ร้อยละ 78.95 วิสาหกิจชุมชนทั้งหมดมีการบันทึกบัญชี มีการจัดทำเอกสารประกอบการรับ/จ่ายเงิน มีการบันทึกรายการในสมุดบัญชีเงินสดได้ถูกต้อง มีการแบ่งแยกหน้าที่ระหว่างผู้จัดทำบัญชีแยกจากผู้รับผิดชอบด้านการเงิน แต่ไม่มีการจัดทำงบแสดงฐานะการเงิน งบกำไรขาดทุน งบต้นทุนขาย/ต้นทุนการผลิต สมุดรายวันทั่วไป ทะเบียนสมาชิกและหุ้น ทะเบียนคุมสินค้า/ทะเบียนคุมวัตถุดิบ ทะเบียนสินทรัพย์ บัญชีย่อยลูกหนี้ ขายสินค้าเงินเชื่อและสมุดต้นทุนกำไร ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคในการทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก มีปัญหาขาดผู้จัดทำบัญชีที่มีคุณสมบัติด้านบัญชีมีปัญหาอยู่ในระดับมากที่สุด ปัญหาขาดงบประมาณในการจัดจ้างบุคลากรในการจัดทำบัญชีอยู่ในระดับมากที่สุด ปัญหาขาดความเข้าใจในระบบบัญชีอยู่ในระดับมาก

* การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง บัญชีมหาดบัณฑิต ปีการศึกษา 2557 คณะบัญชี การเงินและการธนาคาร มหาวิทยาลัยพายัพ E-mail : jooy23@hotmail.com

ปัญหาไม่มีเวลาในการจัดทำบัญชีอยู่ในระดับมากและปัญหาเอกสารประกอบการบันทึกบัญชี สมุดบัญชีและทะเบียนย่อยต่างๆ มีความซับซ้อนและยุ่งยากในการจัดทำอยู่ในระดับมาก

คำสำคัญ : การจัดทำบัญชี วิสาหกิจชุมชน

Abstract

The objective of this study was about the bookkeeping of community enterprises in Chiang Mai Province according to the guidelines of the Cooperative Auditing Department. The populations were 19 bookkeepers of community enterprises that had been promoted according to the proceedings of the Community Enterprise Development Project of the Cooperative Auditing Department in Chiang Mai Province. The results of the study revealed that 78.95 percent of the community enterprises conducted the business of trading (commerce). All the community enterprises did the bookkeeping and kept supporting documents of the income-expenditures and cash accounting entries correctly. They did not do balance sheets, profit and loss payments, cost of sale statements/cost of production, general journals, registers of members and shares, registers of inventory control and roll materials control, registers of assets, accounts receivable subsidiaries, or books of capital/profit. Problems and obstacles for bookkeeping of the community enterprises in average were at the high level. The problem of the shortage of qualified bookkeepers was at the highest level. The problem of the shortage of budget for employing qualified bookkeepers was also at the highest level. Likewise, the problem of shortage of understanding in accounting systems was at the high level, the problem of not having enough time to do bookkeeping was at

the high level, and the problem of complications and difficulties in keeping the documents certifying the accounting records, the accounting books, and small details about supporting documents of bookkeeping account books and subsidiary registers was at the high level.

Key Words : Bookkeeping Community Enterprises

1. บทนำ

จากนโยบายขจัดความยากจนและปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาลและพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ได้ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมาจากการรวมตัวของประชาชนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมกันดำเนินงานในเชิงธุรกิจที่จะก่อให้เกิดรายได้แก่สมาชิก อันเป็นที่มาของความมั่นคงทางฐานะการเงินให้แก่สมาชิก และส่งผลให้ชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ และดำเนินธุรกิจต่อไปได้อย่างยั่งยืน (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2557) การดำเนินธุรกิจและพัฒนาประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการมีระบบบัญชีที่เหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมดูแลทางการเงินและพัฒนาธุรกิจให้มีประสิทธิภาพ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้การสนับสนุนและช่วยเหลือทางด้านบัญชีแก่วิสาหกิจชุมชน ซึ่งจะประกอบด้วยบริการวางรูปแบบบัญชี การสอนแนะนำการจัดทำบัญชีและงบการเงิน รวมทั้งแนะนำการใช้ข้อมูลทางบัญชีในการบริหารธุรกิจ เป็นการส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนให้มีการดำเนินงานที่เป็นระบบสามารถบริหารธุรกิจให้เกิดการสร้างผลตอบแทนแก่สมาชิกและอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนให้มีความมั่นคงเข้มแข็งตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงของรัฐบาล (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2557) ความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจนั้นการจัดทำบัญชีที่ดีมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้กิจการทราบผลการดำเนินงาน ฐานะทางการเงินและความมั่นคงของธุรกิจ โดยในการจัดทำบัญชื่อนั้น จะบันทึกบัญชีรายการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินธุรกิจ เช่น การลงทุน รายรับ และรายจ่าย สามารถนำข้อมูลที่ได้รับมาใช้ในการตัดสินใจให้เกิด

ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจกับกิจการ การจัดทำบัญชีที่ต้องควบคู่กับเอกสารประกอบการบันทึกบัญชีที่ถูกต้องและครบถ้วนส่งผลให้การบันทึกรายการบัญชีนั้นถูกต้องครบถ้วนทำให้รายงานทางการเงินมีความน่าเชื่อถือ

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้ดำเนินการส่งเสริมการจัดทำบัญชีในโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งตรวจบัญชีสหกรณ์กำหนดเป็นภารกิจสนองต่อยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาสถาบันเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้บัญชีเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบวัดฐานะทางการเงินของวิสาหกิจชุมชนด้วยการพัฒนาระบบมาตรฐานการบัญชีและการควบคุมภายในที่ดี กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้มีการส่งเสริมการจัดทำบัญชีให้แก่วิสาหกิจชุมชนซึ่งได้มีการกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานไว้ 7 ขั้นตอนคือ 1) ประเมินความพร้อมของวิสาหกิจชุมชนในการจัดทำบัญชี 2) การวางรูปแบบบัญชี 3) การให้ความรู้เรื่องการควบคุมภายใน 4) ทำการสอนแนะนำการจัดทำบัญชี 5) การติดตามและการประเมินผลการจัดทำบัญชี 6) การติดตามการจัดทำบัญชีอย่างต่อเนื่อง 7) การติดตามและประเมินผลการดำเนินโครงการ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์มีการอบรมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่ปีงบประมาณ 2548 ถึงปีงบประมาณ 2556 พบว่า วิสาหกิจบางส่วนที่ได้รับการอบรมไม่สามารถจัดทำบัญชีได้ตามแนวทางที่กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้วางไว้ หรือไม่สามารถใช้ประโยชน์จากการจัดทำบัญชีได้ แต่มีวิสาหกิจบางส่วนที่สามารถจัดทำบัญชีตามแนวที่กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้วางไว้ สามารถนำรายงานทางการเงินไปปรับปรุงและพัฒนากิจการให้ดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นคง ดังนั้นการที่วิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งจะดำเนินธุรกิจต่อไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน การจัดทำบัญชีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้วิสาหกิจเหล่านั้นประสบความสำเร็จ วิสาหกิจที่ได้รับการจดทะเบียนในจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวน 2,014 แห่ง ในปีงบประมาณ 2557 - 2558 กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้ทำการคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนจำนวน 19 แห่งที่มีความพร้อมให้การส่งเสริมการจัดทำบัญชีตามแนวทางของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์เพื่อนำความรู้ได้ไปพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน

จากปัญหาข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการจัดทำบัญชีเพื่อใช้เป็นแนวทางให้กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้ส่งเสริมให้วิสาหกิจได้มีความรู้ความเข้าใจในการจัดทำบัญชีมากขึ้นและนำข้อมูลจากรายงานทางการเงินที่ได้จากการจัดทำบัญชีมาใช้ในการบริหารงานของวิสาหกิจชุมชนเพื่อนำไปพัฒนากิจการของวิสาหกิจชุมชนพึ่งพาตนเองได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัยศึกษา

เพื่อศึกษาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ตามแนวทางของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1 วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็ยนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็ยนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2557)

3.1.1 ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชน

1. การรวมตัวกันของเกษตรกรในการประกอบธุรกิจในระดับชุมชน มีความมั่นคง ได้รับการรับรองตามกฎหมาย

2. การส่งเสริมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาความสามารถในการจัดการ ตรงตามความต้องการที่แท้จริง

3. ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้มีความพร้อมที่จะพัฒนาสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต

3.1.2 ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ 7 ประการ คือ

1. ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง แต่อย่างไรก็ดี คนนอกอาจมีส่วนร่วมโดยอาจมีการถือหุ้นได้เพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นใหญ่ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ

2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมเกิดมีความ

เชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้โดยไม่เอาแต่เลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

4. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานทุนที่สำคัญ เป็นการลืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปรับประยุกต์ให้ทันสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากลหรือจากที่อื่น

5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบไม่ใช่ทำแบบโครงการเดี่ยว คล้ายกับปลูกพืชเดี่ยว แต่เป็นการทำแบบวนเกษตรคือมี หลาย ๆ กิจกรรมประสานพลัง (Synergy) และเกื้อกูลกัน (Cluster)

6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลัก การเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีแต่การเลียนแบบ การหาสูตรสำเร็จโดยไม่มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่บนฐานความรู้สึกความอยาก ความต้องการตามทีสื่อในสังคมกระตุ้นให้เกิดทำให้ความอยากกลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

7. การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน

3.1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2557)

แบ่งตามลักษณะการประกอบการเป็นหลัก และแบ่งตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาการประกอบการของวิสาหกิจชุมชน

การแบ่งตามลักษณะการประกอบการเป็นหลัก สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภทดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนพื้นฐานเป็นการผลิตเพื่อการใช้ในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งมีอยู่ 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ ปุ๋ย ซึ่งอยู่ในขีดความสามารถของชาวบ้านทั่วไปจะทำได้เป็นของท้องถิ่นต้องใช้ประจำวัน มีมูลค่ามากกว่าครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งปีของแต่ละครัวเรือน ชาวบ้านทั่วไปไม่ว่าอยู่ใกล้เมืองหรือไกลเมือง ต่างก็ซื้อกินซื้อใช้

2. วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นวิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำออกสู่ตลาดใหญ่ได้เพราะมีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น บางอย่างอาจมีสูตรเด็ดเคล็ดลับ

หรือคุณภาพดีในระดับมาตรฐาน สามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ก็คือหนึ่งในวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า

3.1.4 แนวทางการปฏิบัติงานโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนปี 2557

1. การคัดสรรกลุ่มเป้าหมาย
2. บันทึกการประเมินความพร้อมทาง Intranet
3. การจัดทำแผนการปฏิบัติงานทาง Intranet
4. ดำเนินการวางรูปแบบบัญชี

สมุดบัญชีและเอกสารประกอบการบันทึกบัญชี ประกอบด้วย สมุดบัญชี 10 เล่ม และเอกสารประกอบการบันทึกบัญชี 3 เล่ม ดังนี้

1. สมุดเงินสด	2. สมุดบันทึกรายการทั่วไป
3. สมุดบันทึกต้นทุนกำไร	4. สมุดบัญชีแยกประเภททั่วไป
5. สมุดบัญชีย่อยลูกหนี้	6. ทะเบียนคุมวัตถุดิบ
7. ทะเบียนคุมสินค้า	8. ทะเบียนทรัพย์สินถาวร
9. สมุดบัญชีย่อยเจ้าหนี้	10. ทะเบียนสมาชิกและหุ้น
11. ใบเสร็จรับเงิน	12. ใบเบิกเงิน
13. ใบขายเชื่อ	

การวางรูปแบบบัญชีควรใช้สมุดบัญชีเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของวิสาหกิจชุมชน เช่น วิสาหกิจชุมชนไม่มีการขายเป็นเงินเชื่อ จึงไม่ต้องแนะนำสมุดบัญชีย่อยลูกหนี้ หรือกรณีที่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มดังกล่าวมีสมุดบัญชีอยู่แล้ว ก็ให้กลุ่มดังกล่าวสามารถใช้สมุดบัญชีของกลุ่มได้เลย เมื่อดำเนินการวางรูปแบบบัญชีแล้วให้บันทึกการปฏิบัติงานวางรูปแบบบัญชี เพื่อนำข้อมูลไปบันทึกในระบบสารสนเทศทางการเงินและการบัญชีของวิสาหกิจชุมชน 2557

5. วางระบบการควบคุมภายใน

ควรวางระบบการควบคุมภายในพร้อมกับการวางรูปแบบให้สอดคล้องกับธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งไม่จำเป็นต้องบันทึกครบทุกหัวข้อตามที่กำหนดไว้ตามมาตรฐานการบัญชีวิสาหกิจชุมชนซึ่งมีทั้งหมด 8 ด้าน โดยผู้ปฏิบัติงานต้องทำการบันทึกการปฏิบัติงานระบบการควบคุมภายใน

6. การสอนแนะนำ (ไตรมาสละ 1 ครั้ง รวม 4 ครั้ง/ปี)

6.1 สอนแนะนำการจัดทำบัญชีและบันทึกบัญชีในสมุดแยกประเภท จำนวน 1 ครั้ง ผู้ปฏิบัติงานวิสาหกิจชุมชนเข้าทำการสอนแนะนำการจัดทำบัญชีให้แก่วิสาหกิจชุมชนเป้าหมายไตรมาสถี 1 และ 2 (รวม 2 ครั้ง) และบันทึกการปฏิบัติงานในเฉพาะรายการที่ได้ทำการสอนแนะนำในแต่ละครั้งซึ่งอาจจะไม่สามารถทำการสอนแนะนำได้ครบทุกรายการในคราวเดียว โดยต้องทำการสอนแนะนำการจัดทำบัญชีเป็นกิจกรรมแรก

6.2 สอนแนะนำการจัดทำงบการเงิน (งบทดลองและงบกำไรขาดทุนอย่างง่าย) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการสอนแนะนำการจัดทำงบการเงิน ไตรมาสถี 3 และ 4 ดังนี้

- 1) การจัดทำงบทดลอง
- 2) การจัดทำต้นทุนผลิต/ขาย
- 3) การจัดทำงบกำไรขาดทุน
- 4) การจัดทำงบแสดงฐานะการเงิน

โดยการสอนแนะนำการจัดทำงบทดลองและงบกำไรขาดทุนอย่างง่าย โดยให้บันทึกการสอนแนะนำการจัดทำงบการเงิน

7. การติดตามและประเมินผล

3.2 ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีทั่วไปและระบบบัญชี

3.2.1 การบัญชี คือ การคัดเลือก การจดบันทึก การจำแนก การสรุปผล และการจัดทำรายงานทางการเงินโดยใช้หน่วยวัดเป็นเงินตรา รวมทั้งการแปลความหมายของรายงานเกี่ยวกับการเงินดังกล่าวเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง

หลักการบัญชีที่รับรองทั่วไป (Generally Accepted Accounting Principles) หมายถึงหลักการบัญชีที่ทุกคนยอมรับนำไปปฏิบัติในการทำบัญชี ฝ่ายบริหารของกิจการมีหน้าที่จะต้องจัดทำงบการเงินที่ต้องแสดงฐานะการเงิน ผลการดำเนินงาน และกระแสเงินสดของกิจการโดยถูกต้องตามที่ควรตามหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไป ซึ่งกิจการจะสามารถระบุว่างบการเงินที่จัดทำขึ้นเป็นไปตามหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไปก็ต่อเมื่องบการเงินนั้น เป็นไปตามข้อกำหนดทุกข้อในมาตรฐานการบัญชีที่นำมาปฏิบัติ และเป็นไปตาม

การตีความทุกประเด็นของคณะกรรมการมาตรฐานการบัญชี (อรุณี อย่างธารา และคณะ, 2555)

3.2.2 ระบบบัญชี (Accounting System) คือ ระบบการจัดเก็บข้อมูลทางการเงินอันประกอบด้วยแบบฟอร์มหรือเอกสารทางการเงินที่เป็นหลักฐานในการบันทึกบัญชี สมุดบัญชี ตลอดจนเครื่องมือ และวิธีการในการบันทึกบัญชีที่นำมาใช้ในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงาน การจัดทำรายงานที่ช่วยให้ฝ่ายบริหารมีข้อมูลและสารสนเทศประกอบการบริหารงาน รวมทั้งให้ข้อมูลกับทั้งผู้ใช้ข้อมูลทั้งภายในและภายนอกกิจการ องค์ประกอบที่สำคัญของระบบบัญชี ประกอบด้วย การควบคุมภายใน (Internal Control) เอกสารประกอบการบันทึกบัญชี (Source of Document) สมุดบัญชี (Book of Account) การบันทึกบัญชี (Accounting Entry) และการจัดทำรายงานทางการเงิน (Financial Statement)

องค์ประกอบของระบบบัญชี ซึ่งต้องมีระบบการควบคุมภายในทางการเงิน และบัญชีเป็นกรอบในการดำเนินการ ระบบบัญชีประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ขั้นตอนที่ 1 เอกสารเริ่มต้นทางการบัญชี
- ขั้นตอนที่ 2 การจัดแบ่งหมวดหมู่รายการ
- ขั้นตอนที่ 3 การบันทึกสมุดรายวัน
- ขั้นตอนที่ 4 การบันทึกบัญชีแยกประเภท
- ขั้นตอนที่ 5 การจัดทำงบทดลอง
- ขั้นตอนที่ 6 การจัดทำรายงานทางการเงิน

วงจรรายการ การทำบัญชีจะมีกระบวนการเริ่มต้นตั้งแต่เอกสารทางการค้ำนำมาวิเคราะห์รายการค้าเพื่อจำแนกหมวดหมู่ของผลกระทบว่ามีผลต่อสินทรัพย์ หนี้สินและส่วนของผู้ถือหุ้นอย่างไร จึงนำมาบันทึกบัญชี สุดท้ายจึงทำการสรุปเป็นงบการเงิน ดังนั้นการทำบัญชีจะเป็นกระบวนการที่ทำซ้ำๆกันทุกๆ งวดบัญชี ซึ่งเรียกว่า “วงจรรายการ”

วงจรรายการ หมายถึง ขั้นตอนของกระบวนการทางบัญชีที่ทำให้ได้มาซึ่งงบการเงินในรอบระยะเวลาปีบัญชีหนึ่ง ๆ วงจรรายการนั้นจะเริ่มจากการวิเคราะห์รายการค้า หรือเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจ การบันทึกรายการในสมุดรายวันทั่วไป การผ่านรายการไปยังสมุด

บัญชีแยกประเภททั่วไป การจัดทำบทดลอง การปรับปรุงและแก้ไขข้อผิดพลาดในสมุดรายวันทั่วไปและผ่านรายการไปยังบัญชีแยกประเภทที่เกี่ยวข้อง การจัดทำบทดลองหลังการปรับปรุง การจัดทำงบการเงิน (งบกำไรขาดทุน งบแสดงฐานะการเงิน) การปิดบัญชีในสมุดรายวันทั่วไปและผ่านบัญชีแยกประเภทที่เกี่ยวข้อง และการจัดทำบทดลองหลังการปิดบัญชี เพื่อหายอดคงเหลือยกไปของสินทรัพย์ หนี้สิน และส่วนของเจ้าของ และนำไปเปิดบัญชีในปีบัญชีถัดไป (เบญจมาศ อภิสทธิภิญโญ, 2555)

3.3 การจัดทำบัญชีตามแนวการจัดทำบัญชีของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

เพื่อให้วิสาหกิจชุมชน มีระบบการจัดการข้อมูลทางการเงินการบัญชี และมีแนวทางในการจัดบันทึกข้อมูลทางการเงินเป็นไปในแนวทางเดียวกัน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ จึงได้จัดทำคู่มือบัญชีของวิสาหกิจชุมชนขึ้น เป็นการจัดทำบัญชีอย่างง่าย และเหมาะสมพอควร เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนเป็นเพียงชาวบ้านซึ่งอาจไม่มีความรู้ความเข้าใจทางการจัดทำบัญชีเท่าที่ควรและสามารถนำแนวทางการบันทึกบัญชีตามที่กรมตรวจบัญชีสหกรณ์จัดทำ ไปใช้ประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชนธุรกิจของตนได้

แนวทางในการปฏิบัติเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการด้านการเงินการบัญชีของวิสาหกิจชุมชนมีดังนี้

1. การควบคุมภายใน โดยมีการแบ่งแยกหน้าที่ดังนี้ มอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบงานด้านการเงิน 1 คนและงานด้านบัญชี 1 คน เพื่อเป็นการควบคุมภายในด้านการเงินการบัญชีที่ดี และป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

2. การจัดทำเอกสารการรับเงิน ทุกครั้งที่วิสาหกิจชุมชน ได้รับเงิน ไม่ว่าจะเป็นการรับเงินรายการใดๆ ต้องจัดทำเอกสารการรับเงิน คือ ใบเสร็จรับเงินของวิสาหกิจชุมชน ผู้ผลิตฯ และให้ผู้รับเงินลงลายมือชื่อรับเงินด้วยทุกครั้ง สำหรับการใช้ออกเอกสารการรับเงินให้ใช้เรียงตามลำดับเลขที่และใช้ต่อเนื่องไปจนกว่าจะหมดเล่มนั้นๆ จึงจะขึ้นเล่มใหม่ต่อไป

3. การจัดทำเอกสารการจ่ายเงิน การจ่ายเงินทุกครั้ง วิสาหกิจชุมชน ต้องขอใบเสร็จรับเงินจากผู้รับเงินหรือผู้ขาย หรือในกรณีผู้รับเงินไม่มีใบเสร็จรับเงิน เช่น การจ่ายค่าพาหนะ ให้ผู้รับเงินจัดทำใบเบิกเงินของวิสาหกิจชุมชน โดยระบุรายละเอียดการจ่ายเงิน พร้อมทั้งให้ผู้รับเงินและผู้จ่ายเงินลงลายมือชื่อรับเงินในใบเบิกเงินด้วย

4. วิสาหกิจชุมชน ต้องจัดทำบัญชีทุกวันที่มีรายการเงิน ทุกวันที่มีรายการรับ จ่ายเงินเกิดขึ้น วิสาหกิจชุมชน ต้องนำข้อมูลจากเอกสารการรับ – จ่ายเงินมาบันทึกไว้ในสมุดบัญชีต่าง ๆ ให้ครบถ้วน

5. การเก็บรักษาเงิน เอกสารการรับ – จ่ายเงิน และสมุดบัญชี วิสาหกิจชุมชน ควรเก็บรักษาเงินสดไว้เพียงพอเท่าที่จำเป็นต้องใช้จ่าย ส่วนที่เกินความต้องการควรนำฝากธนาคาร การเก็บรักษาเงินสดควรมอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบและเก็บรักษาไว้ในที่มั่นคงปลอดภัย

6. เอกสารประกอบการลงบัญชี ประกอบด้วย ใบเสร็จรับเงิน ใบเบิกเงิน ใบขายเชื่อและใบจ่ายวัตถุดิบ

7. สมุดบัญชี ประกอบด้วย สมุดเงินสด สมุดบันทึกรายการทั่วไป สมุดบันทึกต้นทุนกำไรและสมุดบัญชีย่อยต่างๆ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการเก็บข้อมูลของผู้จัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชน เพื่อศึกษาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมตามแนวทางการดำเนินโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

ประชากร คือ ผู้จัดทำบัญชีวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ในแผนโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนปี 2557 จำนวน 19 วิสาหกิจชุมชน ซึ่งสมัครใจเข้าร่วมโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและมีความพร้อมด้านบุคลากรในการจัดทำบัญชีและต้องบันทึกข้อตกลงความร่วมมือโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกับกรมตรวจบัญชีสหกรณ์แล้ว แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนรายใหม่ที่ยังไม่เคยพัฒนาด้านบัญชีมาก่อนและมีความพร้อมสมัครใจในการเข้าอบรมพัฒนาด้านบัญชีจำนวน 11 ราย ได้แก่ (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2557) วิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารตำบลซี้เหล็ก วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเย็บผ้าจากชาวเขาประยุกต์ตำบลซ้อแล วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตการเกษตรกลุ่มป่าเนียร วิสาหกิจชุมชนศูนย์หัตถกรรมเมตตานารี วิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมบ้านตุ๊กต้ายิ้ม วิสาหกิจชุมชนกลุ่มอาชีพ

หัตถกรรมเครื่องประดับสันทนาการ วิสาหกิจชุมชนของที่ระลึก วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ข้าวกล้องงอกอินทรีย์ วิสาหกิจชุมชนออมทรัพย์แม่บ้านต้นแห่นหลวง วิสาหกิจชุมชนโรงผลิตน้ำดื่มกลุ่มแม่บ้านบ้านดง วิสาหกิจชุมชนกลุ่มตัดเย็บผ้าหม้อฮ่อมบ้านสันป่าสัก

2. วิสาหกิจชุมชนรายเดิมที่เคยเข้าร่วมโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในปีงบประมาณ 2549 ถึงปีงบประมาณ 2556 ซึ่งมีความต้องการให้กรมตรวจบัญชีช่วยเหลือแนะนำการจัดทำบัญชีต่อไปจำนวน 8 ราย วิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านบวก วิสาหกิจชุมชนกองทุนศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนตำบลบวกค่าง วิสาหกิจชุมชนกลุ่มตุ๊กตาไม้ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มพลังร่วมใจปทุมอินทรีย์ชีวภาพ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์จากเศษผ้าบ้านหนองผึ้ง วิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านท่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากผ้า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตผลการเกษตรบ้านสันป่าย่างปี 48

ในการศึกษานี้ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยพัฒนามาจากคู่มือบัญชีของวิสาหกิจชุมชนของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ (2554) การเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากการสอบถามผู้จัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งอยู่ในแผนโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนปี 2557 จำนวน 19 ราย ได้แก่ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก กรรมการ ซึ่งอาจเป็นผู้ทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชน (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2554)

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม นำมาวิเคราะห์และแปรผลข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์มีการคำนวณหาค่าการอธิบายผลการศึกษา ในการทดสอบมีการใช้สถิติเชิงพรรณนาในรูปความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

5. ผลการวิจัย

การศึกษาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ตามแนวทางของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ พบว่า วิสาหกิจชุมชนจัดทำเอกสารประกอบการบันทึกบัญชีทั้งเอกสารภายนอกและเอกสารภายใน สมุดบัญชีเงินสดทั้งด้านรับและด้านจ่าย ได้ถูกต้อง

ครบถ้วน ทะเบียนสมาชิกและหุ้น ส่วนใหญ่มีการจัดทำ ไม่มีการจัดทำสมุดบันทึกรายการทั่วไป ทะเบียนคุมสินค้า/ทะเบียนคุมวัตถุดิบ ทะเบียนสินทรัพย์ บัญชีย่อยลูกหนี้ขายสินค้า เงินเชื่อ สมุดบันทึกต้นทุนกำไร และรายงานทางการเงิน ผู้จัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนไม่มีคุณสมบัติด้านการบัญชีเนื่องจากวิสาหกิจขาดงบประมาณในการจัดจ้างพนักงานบัญชี ผู้จัดทำบัญชียังไม่เข้าใจในระบบบัญชีและการบันทึกบัญชีเนื่องจากเอกสารประกอบการบันทึกบัญชี และสมุดบัญชีและทะเบียนย่อยต่างๆ มีความซับซ้อนและยุ่งยากในการจัดทำและวิสาหกิจชุมชนไม่มีเวลาในการจัดทำบัญชี

6. อภิปรายผล

ด้านการบริหารงานทั่วไป วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ มีการแบ่งแยกผู้รับผิดชอบด้านการเงิน มีการจัดแบ่งส่วนงานและหน้าที่ชัดเจน มีการประชุมคณะกรรมการเป็นประจำ เพื่อติดตามผลการปฏิบัติงาน แต่วิสาหกิจชุมชนยังไม่ได้มีการกำหนดไม่ให้บุคคลใดปฏิบัติงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งตั้งแต่ต้นจนจบ ทำให้วิสาหกิจชุมชนบางแห่งยังมีการปฏิบัติงานทั้งด้านการขายสินค้า การออกเอกสารประกอบการบันทึกบัญชี การเก็บเงิน/จ่ายเงินและการลงบัญชีทำโดยบุคคลเพียงคนเดียว ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ทำให้เกิดความเสียหายแก่วิสาหกิจชุมชนได้ อาจเกิดข้อผิดพลาด ขาดการตรวจสอบและอาจเกิดการทุจริตได้ เพราะไม่มีการควบคุมภายใน

ด้านเอกสารทางบัญชี วิสาหกิจชุมชนทั้งหมด มีการจัดทำเอกสารภายนอก เอกสารภายในที่ถูกต้องครบถ้วน

ด้านการจัดทำรายงานทางการเงินและทะเบียนต่างๆ วิสาหกิจชุมชนทุกวิสาหกิจมีการจัดสมุดบัญชีเงินสดรับและเงินสดจ่ายและส่วนใหญ่มีการจัดทำทะเบียนสมาชิก แต่ไม่สามารถจัดทำการบันทึกบัญชีสมุดบันทึกรายการทั่วไป

การบันทึกสมุดบันทึกรายการทั่วไป บัญชีย่อยลูกหนี้ขายสินค้าเงินเชื่อ ทะเบียนคุมสินค้า/ทะเบียนคุมวัตถุดิบ ทะเบียนสินทรัพย์ สมุดบันทึกต้นทุนกำไร พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีคือ ผู้จัดทำบัญชีไม่มีคุณสมบัติด้านบัญชีและขาดงบประมาณในการจัดจ้างพนักงานบัญชี เนื่องจากสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนตกลงกันที่จะประกอบธุรกิจ

โดยอาศัยความชำนาญของคนในชุมชนเป็นหลักและจำนวนเงินที่นำมาลงทุนมีจำนวนเงินที่ไม่มากไม่สามารถจัดจ้างผู้ที่มีคุณวุฒิด้านบัญชีได้ ทำให้การจัดทำบัญชีต้องอาศัยสมาชิกที่มีความรู้เกี่ยวกับการรับ-จ่ายมาเป็นคนจัดทำ ซึ่งการบันทึกบัญชีก็อาศัยเจ้าหน้าที่จากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์คอยให้คำแนะนำในการบันทึกบัญชี ซึ่งการจัดทำบัญชีเกี่ยวกับด้านรับ – ด้านจ่ายวิสาหกิจชุมชนก็สามารถจัดทำบัญชีได้ ส่วนที่การบันทึกบัญชีมีความซับซ้อน ต้องอาศัยตัวเลขจากสมุดเงินสตรับจ่ายมาบันทึกบัญชีผู้จัดทำบัญชีจึงยังไม่สามารถจัดทำได้ ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิพาดา ชำนาญ (2554) วัชร อำนวยวิวัฒน์ (2554) และ วิภาวี ศรีคะ (2547)

ผู้จัดทำบัญชียังไม่เข้าใจในระบบบัญชีและการบันทึกบัญชี การบันทึกบัญชี สมุดบัญชีและทะเบียนย่อยต่างๆ มีความซับซ้อนและยุ่งยากในการจัดทำ ประกอบกับวิสาหกิจชุมชนไม่มีเวลาในการจัดทำบัญชี เนื่องจากการดำเนินธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนต้องอาศัยสมาชิกช่วยในการดำเนินงานของวิสาหกิจ ซึ่งบรรดาสมาชิกของวิสาหกิจต่างก็มีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้วดังนั้นการที่จะเข้ามาช่วยในการดำเนินงานของวิสาหกิจต้องอาศัยเวลาที่ว่างจากงานประจำเข้ามาช่วยกันทำ ดังนั้นผู้จัดทำบัญชีของวิสาหกิจจะทำความเข้าใจในระบบบัญชี เอกสารประกอบการลงบัญชี สมุดบัญชีและทะเบียนย่อยต่างๆ ต้องอาศัยเวลาหลังจากที่ทำงานประจำเสร็จ มาทำการศึกษา ทำความเข้าใจและมาบันทึกบัญชี ซึ่งบางครั้งหากพบกับปัญหาไม่เข้าใจในการบันทึกบัญชี ผู้จัดทำบัญชีก็จะไม่ทำการบันทึกบัญชีในสมุดบัญชีที่ตัวเองยังไม่เข้าใจ ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิพาดา ชำนาญ (2554)

7. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

7.1 วิสาหกิจชุมชนต้องมีการจัดทำสมุดบันทึกรายวันทั่วไป ทะเบียนคุมสินค้า ทะเบียนคุมวัตถุดิบ ทะเบียนสินทรัพย์ บัญชีย่อยลูกหนี้ขายสินค้าเงินเชื่อ สมุดบันทึกต้นทุน กำไรบต้นทุนขาย/ต้นทุนการผลิต งบกำไรขาดทุนและงบแสดงฐานะการเงิน เพื่อใช้ในการวางแผนงานของวิสาหกิจชุมชนและใช้ในการตัดสินใจเพื่อให้เกิดประโยชน์การจัดการเกี่ยวกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

7.2 กรมตรวจบัญชีสหกรณ์และหน่วยงานของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรมีการอบรมให้ความรู้วิสาหกิจชุมชน และให้เจ้าหน้าที่ที่ดูแลรับผิดชอบเข้าดำเนินงานกำกับดูแลเป็นประจำทุกเดือน มีการให้รางวัล สำหรับวิสาหกิจชุมชนที่มีการจัดทำบัญชีที่ถูกต้องเหมาะสมและสามารถนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด เพื่อที่วิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งจะได้พัฒนาคุณภาพการจัดทำบัญชีให้ดียิ่งขึ้นไป

7.3 กรมตรวจบัญชีสหกรณ์และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้ทางการบันทึกบัญชีให้แก่ผู้จัดทำบัญชี โดยให้ความรู้ในส่วนที่ยังไม่สามารถจัดทำบัญชีได้อีกทั้งให้เจ้าหน้าที่ควบคุมและดูแลอย่างต่อเนื่องจนกว่าผู้จัดทำบัญชีนั้นจะสามารถจัดทำบัญชี และให้ความรู้ใหม่เพิ่มเติม เช่นการนำข้อมูลทางการเงินไปใช้ในการตัดสินใจ เป็นต้น

7.4 หน่วยงานการศึกษา ควรส่งเจ้าหน้าที่ให้การอบรมทางด้านบัญชีหรือจัดคลินิกด้านบัญชีเพื่อส่งเสริมการจัดทำบัญชีที่ถูกต้องให้แก่วิสาหกิจชุมชน เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้ไปจัดทำรายงานทางการเงินที่ถูกต้อง นำไปใช้ในการบริหารงานของวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เกิดรายได้ให้กับสมาชิกได้อย่างยั่งยืนและเป็นที่พักพิงของสมาชิกของในชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2549). *คู่มือการจัดทำบัญชีของสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ.เอ็น.ที.
- กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2554). *คู่มือบัญชีของวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ.เอ็น.ที.
- กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2557). *แนวทางในการปฏิบัติงานโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน 2557*. ค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2557. จาก <http://www.cad.go.th/>
- กรมพัฒนาชุมชน. (2557). *ประวัติความเป็นมา หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์*. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2557. จาก <http://www.otop5star.com/about-th.php>
- นิพาดา ขำนาญ. (2554). “การจัดทำบัญชีธุรกิจชุมชน ภายใต้โครงการ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่”. รายงานการค้นคว้าด้วยตนเองปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยพายัพ.
- บุญชม ศรีสะอาดและบุญส่ง นิลแก้ว. (2535). *การวิจัยเบื้องต้น*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เบญจมาศ อภิสธิ์ภิญโญ. (2555). *หลักการบัญชี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ซีเอ็ดบุ๊ค เซ็นเตอร์.
- วัชรีย์ ฮั่นวิวัฒน์. (2554). “ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด นครศรีธรรมราช”. รายงานการค้นคว้าอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต วิชาเอกการบัญชีมหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- วิภาวี ศรีคะ. (2547). “การจัดทำบัญชีธุรกิจชุมชน ภายใต้โครงการ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในจังหวัดเชียงใหม่”. รายงานการค้นคว้าอิสระปริญญาบัญชีมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสกลนคร. (2557). ค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2557. จาก <http://it1.cpd.go.th/petchburi>
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2557). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน*. ค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2557. จาก <http://smce.doae.go.th/>
- อรุณี อย่างธारा และคณะ. (2555). *การบัญชีการเงิน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.